מנורת המאור — עונג שבת

ארבעה דברים נאמרו בשבת, שנים מן התורה, והם זכור ושמור, ושנים מן הנביאים, והן כיבוד ועונג. ושניהם בפסוק אחד, שנא' (ישעיהו נח, יג) וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר. זכור ושמור כבר פירשתי אותם. עונג כיצד. כדגרסי' בפרק קמא דמ' ברכות א"ר יוסי בן זמרא, כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים, שנא' (ישעיהו נח, יד) אז תתענג על ה' והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר. לא כאברהם, דכתיב ביה קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה, ולא כיצחק, דכתי' ביה כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, אלא כיעקב, דכתי' ביה ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה. רב נחמן בר יצחק אמר, ניצול משעבוד מלכיות, דכתי' הכא והרכבתיך על במותי ארץ, וכתי' התם ואתה על במותימו תדרוך. וכל המענג את השבת זוכה ויושב בישיבה של הב"ה, שנא' (ישעיהו נח, יד) אז תתענג על ה'. ולא עוד אלא שרודה בצריו, שנא' (ישעיהו נח, יד) והרכבתיך על במותי ארץ. ולא עוד אלא שיורש ארץ ישראל והעולם הבא, שנא' (ישעיהו נח, יד) והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר. וכל המענג את השבת תפלתו נשמעת לפני הב"ה, שנא' (איוב כב, כו) כי אז על שדי תתענג ותשא אל אלוה פניך. ועונג זה הוא מה שאמרו רז"ל חייב אדם לתקן תבשילין, והן בשר שמן ויין מבושם, לעונג שבת.

וגרסינן במדרש עונג זה מה הוא הוי אומר, זו אכילה, דכתי' (ישעיהו נה, ב) שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם, וכתי' (ישעיהו נח, יד) אז תתענג על ה' והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר, וכתי' (נחמיה ט, כה) ויאכלו וישבעו וישמינו ויתעדנו בטובך הגדול. הרי עונג, ועמו אכילה, בשלשה פסוקים, כנגד שלש סעודות בשבת, אחת בליל שבת, שנית יום שבת קודם חצות, שלישית לאחר חצות. וכתב הרמב"ם ז"ל שחייב אדם לאכול שלש סעודות אף בימים טובים, והרא"ש ז"ל לא היה נוהג בסעודה שלישית ביום טוב, אלא בשבת בלבד.

וצריך אדם ליזהר בשלש סעודות אלו, שלא יפחות מהם כלום. ואפי' עני המתפרנס מן הצדקה חייב בשלש סעודות בשבת. אבל חולה, או מי שהוא שבע יותר מדאי, ונפשו מואסת האכילה וקצה בה ומזיקתו, פטור. ויש שמתירין סעודה שלישית לבצוע על ככר אחת, וטעמם לפי שביום ששי היו לוקטים שני עומרין של מן לכל אחד, והיו עושין מן העומר שתי ככרות, הרי ארבעה ככרות משני עומרים, היה אוכל הככר האחת בערב שבת, [ובליל שבת] אוכל האחת, נשארו לו שתים, והיה בוצע על השתים בשחרית ואוכל האחת, נמצא שלא היה לו לסעודה שלישית זולתי ככר אחת, היה בוצע עליה ואוכל אותה. אבל מצוה מן המובחר לקבוע סעודה שלישית על שתי ככרות. וכך הורה הרא"ש ז"ל.

ויש מתירין סעודה שלישית סמוכה לשנית. כיצד, אחר שמסיים סעודה שנית מברך ברכת המזון, ואח"כ פורש המפה על השולחן, ונוטל ידיו ומברך על נטילת ידים, ומברך המוציא, ובוצע על שתי ככרות, ואוכל לפחות כזית פת, ומברך ברכת המזון. ואע"פ שבשאר ימים יבצוע כזית, ואם בצע בציעה גדולה כביצה הרי הוא רעבתן, אפי' הכי בשבת יש לו רשות לבצוע בציעה גדולה, ואפי' יותר מכביצה, וכ"ש שהיא מצוה מן המובחר, כדגרסי' בפרק כל כתבי הקדש ר' זירא מבצע ליה בשבתא אכוליה שירותיה, פי' שהיה בוצע בשבת בברכת המוציא בציעה גדולה שמספקת לו באותה סעודה. אמ' ליה רבינא לרב אשי, והא מיחזי כרעבתנותא. אמ' ליה, כיון דכל יומא לא עביד הכי, והאידנא הוא דעביד, לא מיחזי רעבתנותא. ויש שנוהגין לחתוך בסכין שבעה בציעות בפת, ולא יבדילן מן הככר, וכשמברך ברכת המוציא בשבת חותך אותן כאחד. וכוונתן בשבעה זכר לשבת, שהוא ביום השביעי. ולא התירו סעודה שלישית אלא משש שעות ומחצה למעלה. ויש מתירין סעודה ג' במיני פירות. וכל הזריז בשלש סעודות אלו שכרו הרבה מאד, כדגרסי' במ' שבת בפרק כל כתבי הקדש, א"ר שמעון בן פזי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא, כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות, מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג. מחבלו של משיח, כתי' הכא יום וכתי' התם הנה אנכי שולח את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא. מדינה של גיהנם, כתי' הכא יום וכתי'

התם יום עברה היום ההוא, ועוד הנה יום ה' בא ביער כתנור, וכתי' ולהט אותם היום הבא. ממלחמת גוג ומגוג, כתי' הכא יום וכתי' התם ביום בא גוג. אמ' ר' יוסי, יהא חלקי עם אוכלי שלש סעודות בשבת.

לעולם ישתדל אדם לענג את השבתות ואת המועדים, ואם הוא עני וחסר ממזונותיו כל ימות השבוע, וישמור להוצאת שבת וישתדל לענגו כפי כחו וכפי יכולתו. ואפי' לא עשה לעונג שבת אלא דבר מועט, וכוונתו לעונג שבת, דיו, הואיל ואין ידו משגת יותר וכוונתו טובה, ושכרו הרבה כעשיר המענג את השבת יותר מדאי. ואע"פ שחייב אדם להוציא יותר מדאי לעונג שבת, הני מלי אם יש לו, אבל אם אין לו אינו חייב לדחוק את עצמו ולשאול מאחרים, אלא יוצא כפי כחו ומעט יותר ודיו, ואל יצטרך לבריות, דתניא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. מי שהוא עשיר ומעונג ביותר, והרי כל ימיו כשבתות וכמועדים במאכלים טובים וערבים, צריך להוסיף כל שהוא לעונג שבת, כדי להבדילו משאר הימים. ואם אי איפשר לו להוסיף, שכל כך הוא מוציא בחול שאי איפשר להוסיף עליו בשבת, משנה זמן אכילה. כיצד, אם היה רגיל להקדים אכילתו בחול, מאחר בשבת, לאחר בחול, מקדים בשבת. כדגרסינן בפ' כל כתבי הקדש וכבדתו, רב אמ' להקדים, ושמואל אמ' לאחר. אמרו לו דבי רב פפא לרב פפא, כגון אנן, דשכיח לן בשרא וחמרא, במאי נשנייה. אמ' להו, אי רגילתו לאקדומי אחורו, ואי רגילתו לאחורי אקדימו. אבל לא יאחר אכילתו בשבת מחצות היום ואילך, מפני שנראה כמתענה בשבת, לפי שהמתענה עד חצות כאלו התענה כל היום כלו. כדגרסינן במסכת תענית התענו וירדו להם גשמים עד חצות לא ישלימו, לאחר חצות ישלימו. ואסור להתענות בשבת, אלא תענית חלום בלבד או יום הכפורים. ואסור לצעוק בשבת, מפני עונג שבת, ואפי' על צרה שהצבור חייבין להתענות ולהתריע עליהן בחול. ואין מתריעין בשבת אלא על עיר שהקיפוה גויים או נהר, או על ספינה המטרפת בים. על אלו מתריעין בשבת ומבקשים עליהם רחמים.

הנכנס לבקר את החולה בשבת, אל יאמר דברים ששוברין את הלב ומביאין לידי דאגה, ונמצא מפסיד עונג שבת. כדגרסי' בפרק קמא דמסכת שבת, ת"ר הנכנס לבקר את החולה בשבת, אומר שבת היא מלצעוק ורפואה קרובה לבא. ר' מאיר אומר, יכולה שבת שתרחם בזכותה. ר' יהודה אומר, המקום ירחם עליך ועל חולי ישראל. ר' יוסי אומר, המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל. שבנה איש ירושלם בכניסתו אומר שלום, וביציאתו אומר, שבת היא מלצעוק, ורפואה קרובה לבא, ורחמיו מרובין ושבתו בשלום.

מעשה באשה אחת שהיו לה שני בנים, ונפלו לבור בשבת, והמתינה לבעלה עד שבא מבית הכנסת, וכשבא אכלו ושתו. כשגמרו לאכל אמרה לו, אם רצונך אומר לך דבר אחד. אמר לה, אמרי. אמרה לו, שני כתרי זהב הופקדו היום עשר שנים אצלי, ועתה מבקשים אותם ממני, אתנם או לא. אמר לה, תני. אמרה לו, שני בניך נפלו בבור ומתו, ועתה תן כבוד לקונך ולא נחלל את השבת. ולא צערו עצמן כל השבת. כיון שהחשיך, עמדו על פי הבור להוציאם ולקוברם, ובזכות שלא צערו עצמם בשבת, עלו חיים מן הבור לשלום.

וחייב אדם לבקר לאביו ולאמו ולקרוביו, וכ"ש לרבו, בשבתות ובמועדים ובחדשים, כדגרסינן בפרק כל כתבי הקדש א"ר יצחק, חייב אדם להקביל פני רבו ברגל, שנא' (מלכים ב ד, כג) מדוע את הולכת אליו לא חדש ולא שבת, מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל, לפי שהוא עונג לראות אדם לאוהבו. ואע"פ שחייב אדם לאכול ולשתות בשבת ולענגו, אל יאכל יותר מדאי, ואל ישתה יותר מדאי עד שישתכר. שאם ישתכר יהפך לדעה אחרת, ויהפוך לו העונג לצער, ועל אלו וכיוצא בהם אמ' הב"ה על ידי ישעיהו הנביא, חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח, וכתי' (מלאכי ב, ג) וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם. וגרסינן במדרש אלו בני אדם שאוכלין ושותין יותר מדאי, עד שמשתכרין בשבתות ובמועדים, כסבורים שהן מענגין אותם בזה. ואין בכך כלום אלא בזוי. אלא צריך אדם לענג את השבתות ואת המועדים כהוגן, לא שיבא לקצה האחרון וישתה עד שישתכר ויתעה. שכל המשתכר, אפי' בחול, הוא מגונה עד מאד, ומנבל את כבודו ובוזה את עצמו. ושמעתי על פי ר' יששכר הלוי ז"ל כל נבל ימלא יין, נבל כתי', כל מי שהוא נבל ממלא את עצמו מן יין.